

INSON MOHIYATI HAQIDAGI FALSAFIY KONSEPSIYALAR

Zulfiyaxon Aripova Solijonovna

f.f.d., dotsent Andijan davlat texnika Instituti

zulfiyaxonaripova@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada inson mohiyati (tabiati) muammosi falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqola bir nechta asosiy konsepsiyalar — ontologik dualizm, biologik-determinizm, eksistensializm, va ekologik-relatsion yondashuv — ni ko‘rib chiqadi va ularning zamonaviy falsafiy tadqiqotlardagi ahamiyatini baholaydi. Shuningdek, maqolada inson tabiatining mohiyati va axloqiy bilish o‘rtasidagi bog‘liqlik muammosi muhokama qilinadi. Natijada, inson mohiyati haqidagi konsepsiyalar zamonaviy ijtimoiy, madaniy va ekologik kontekstlarda qayta ko‘rib chiqilishi zarurligi ta’kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *inson mohiyati, falsafiy antropologiya, ontologik dualizm, biologik determinizm, eksistensializm, ekologik relatsionlik.*

Аннотация: *В данной статье анализируется проблема человеческой природы с философской точки зрения. Рассматриваются ключевые концепции — онтологический дуализм, биологический детерминизм, экзистенциализм и экологико-реляционный подход — и оценивается их значение в современных философских исследованиях. Также обсуждается связь между природой человека и этическим познанием. В результате подчеркивается необходимость переосмысления концепций человеческой природы в контексте современных социальных, культурных и экологических вызовов.*

Ключевые слова: *человеческая природа, философская антропология, онтологический дуализм, биологический детерминизм, экзистенциализм, экологическая реляционность.*

Abstract: *This article provides a philosophical analysis of the problem of human nature. It examines several principal conceptions — ontological dualism, biological determinism, existentialism, and eco-relational approaches — and assesses their relevance in contemporary philosophical discourse. The paper also discusses the connection between human nature and moral cognition. Ultimately, it emphasizes the need to reevaluate conceptions of human nature in light of modern social, cultural, and ecological challenges.*

Keywords: *human nature, philosophical anthropology, ontological dualism, biological determinism, existentialism, eco-relational approach.*

Inson mohiyati — falsafa va antropologiyaning markaziy masalalaridan biri. U insonga xos xususiyatlar, uning ontologik va etika kontekstidagi o‘rni, shuningdek uning ijtimoiy va ekologik kontekstdagi roli bilan chambarchas bog‘liq. Zamonamizda bu masalaga yondashuvlar o‘zgarib bormoqda: turli falsafiy paradigmalarda insonning mohiyati haqida yangi va murakkab tafakkurlar paydo bo‘lmoqda.

Ushbu maqolada biz inson mohiyati haqidagi bir nechta asosiy falsafiy konsepsiyalarni tahlil qilamiz. Avvalo, ontologik dualizm (ruh va tana, g‘oya va modda) yondashuvi ko‘rib

chiqiladi. Keyin biologik deterministik nazariyalar — inson tabiatini biologik va genetik darajada aniqlash urinishlari — ko‘rib chiqiladi. Shundan so‘ng, eksistensializm konsepsiyasi — shaxsiy erkinlik, mas‘uliyat va ma‘no muammolari bilan bog‘liq — tahlil qilinadi. Nihoyat, ekologik yoki relatsion perspektiva, ya‘ni inson va tabiat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik nuqtayi nazari muhokama qilinadi.

Bu tahlillar zamonaviy falsafa uchun muhim, chunki global ekologik inqirozlar, texnologik rivojlanish va ijtimoiy transformatsiyalar inson mohiyati haqidagi an‘anaviy tushunchalarni qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Maqola nihoyasida biz ushbu konsepsiyalarni birlashtirish bo‘yicha ba‘zi tavsiyalar va istiqbollarni taklif qilamiz.

Ontologik Dualizm-Dualistik yondashuvda inson mohiyati ruh va tana deb ajratiladi. Bu konsepsiya qadimiy va klassik falsafalarda keng qo‘llanilgan (masalan, Rene Dekart). Dualizm axloqiy mas‘uliyatga, erkinlik tushunchalariga ham zamin yaratadi, chunki ruh tomon "erkin sub‘ekt" sifatida ko‘riladi. Ammo zamonaviy biologiya va neyrofan tadqiqotlari dualizmga qarshi baholar beradi: ruh faqat neyron faoliyati natijasi degan yondashuvlar paydo bo‘lgan.

Biologik Determinizm- bunda inson xulq-atvori va mohiyati biologik va genetik omillar bilan belgilanadi. Bu yondashuv insonni evolyutsiya jarayoni, genetik strukturasi va biologik instinktlar kontekstida tushuntirishga urinadi. Biroq, mutafakkirlar bu nazariyaga etik va ontologik tanqidni bildiradilar: agar hamma narsa genetik va biologik omillarga bog‘liq bo‘lsa, erkinlik va mas‘uliyat tushunchalari xavf ostida qolishi mumkin.

Eksistensializm-bunda inson mohiyati tug‘ilishda aniq aniqlanmagan, balki shaxsiy erkinlik, tanlov va mas‘uliyat orqali shakllanadi. Jean-Paul Sartre, Albert Camus kabi mutafakkirlar bu yondashuvni rivojlantirgan; inson oldida "ma‘nosiz dunyo"da ma‘no yaratish majburiyati borligi ta‘kidlanadi. Tavsifi: eksistensializm insonni hayot ma‘nosi, o‘zligini anglash va halokat bilan yuzma-yuz turish nuqtayi nazaridan o‘rganadi. Ammo, ba‘zi tanqidchilar: eksistensializm juda sub‘ektiv bo‘lib, inson mohiyati haqidagi umumiy ontologik strukturani boy beradi.

Ekologik-Relatsion yondashuv -ushbu yondashuvda inson mohiyati mustaqil sub‘ekt sifatida emas, balki tabiat va boshqa mavjudotlar bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lgan sistemaning qismi sifatida qaraladi. Zamonaviy ekologik falsafa va ijtimoiy falsafa bu tomonlama jiddiy o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Masalan, antropotsentrizmga qarshi ekotsentrik yoki relatsion paradigmalarda rivojlanmoqda. Bu yondashuv axloqiy mas‘uliyatni kengaytiradi: insonning tabiatga bo‘lgan munosabati va tabiat bilan birga yashash etikasi muhim bo‘ladi. Ayniqsa, global ekologik muammolar (masalan, iqlim o‘zgarishi) kontekstida relatsion yondashuv inson mohiyatini qayta ko‘rib chiqish uchun kuchli falsafiy asos bo‘lishi mumkin.

XXI asrda inson va tabiat munosabatlari keskin o‘zgarib bormoqda: iqlim inqirozi, biotexnologik taraqqiyot, genetika, sun‘iy intellekt va boshqalar. Shu sababli, inson mohiyati haqidagi an‘anaviy konsepsiyalar (masalan, antropotsentrik yoki dualistik) qayta baholanishi zarur. Ma‘lumki, antropotsentrik yondashuv tabiatni inson resursiga aylantirishga olib keldi. Biroq relatsion yondashuvlar odam va tabiat o‘rtasidagi hamjihatlik va mas‘uliyatni kuchaytiradi. Bundan tashqari, inson mohiyati bilan axloqiy bilish o‘rtasidagi aloqani ko‘rib chiqish muhim: ethika tabiat va ijtimoiy kontekstda faqat individ

emas, balki kompleks sistemaning qismi sifatida shakllanishi lozim. Shuningdek, falsafiy antropologiya zamonaviy tadqiqotlarda ontologik, epistemologik va etik yondashuvlar o‘rtasidagi integratsiyani ko‘zlaydi. Maqsad shuki, inson mohiyati haqidagi tushunchalarni faqat tarixiy yoki nazariy jihatdan emas, balki amaliy-etika va siyosiy aksiologiya nuqtai nazaridan yangilashdir.

XULOSA

Inson mohiyati haqidagi falsafiy konsepsiyalar — dualizm, biologik determinizm, eksistensializm va ekologik-relatsion yondashuv — bugungi kunda ham muhim va dolzarb. Har bir yondashuv insonning tabiatini turli burchakdan tushunishga imkon beradi, lekin hech biri yakuniy “to‘liq” tasvirni bermaydi. Zamonaviy falsafiy antropologiya uch asosiy yo‘nalishni birlashtirishga intilishi kerak:

- Ontologik yondashuv (insonga nisbatan ontologik fundament),
- Erkinlik va mas’uliyat nuqtai nazari (eksistensializm asosida),
- Tabiat bilan o‘zaro bog‘liqlik (ekologik-relatsion perspektiva).

Bunday integratsiya yondashuvi nafaqat nazariy jihatdan boy, balki amaliy etik va siyosiy konsepsiyalar uchun poydevor yaratadi. Keyingi tadqiqotlar inson mohiyati bilan sun’iy intellekt, biotexnologiyalar va global ekologik muammolar o‘rtasidagi munosabatlarni chuqurlashtirishi lozim. Masalan, yondashuvlar sun’iy sistemalar va odamlar o‘rtasidagi ontologik o‘xshashlik va farqni tahlil qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Setiya, K. „Human Nature, History, and the Limits of Critique.“ *European Journal of Philosophy*, 2024. Wiley Online Library
2. Saikina, G. K. „Концепт «природы человека» как аксиологический ресурс.“ *Philosophical-Sociological Journal*, 2021. press.psu.ru
3. Kageyama, S., et al. „Human–nature connectedness is positively correlated with relational values of nature.“ *Sustainability Science*, 2024. link.springer.com
4. Hasenkamp, M. „Rethinking Human–Nature Relationships.“ *Philosophies*, MDPI, 2025. MDPI
5. Pluzhnikova, N. N. „Концепция человека и его духовности в современных нейронаучных исследованиях: философский анализ.“ *CyberLeninka*, 2023.
6. Izzetova, E. „Морально-психологическая философия человеческой природы и эмоций: учение Ван Янмина и Сюнь-цзы.“ *CyberLeninka*, 2022.
7. Kholodnova, K. N. „Двойственная природа человека как антропологический принцип.“ *Phisci.info*, 2023. phisci.info
8. Sushtsova, M. S., Chapiygina, I. G. „Природа гуманизма и материализма в концепции человека К. Маркса.“ *Журнал Новой экономической ассоциации*, 2022. econorus.org
9. Mamurov, J. „Hozirgi zamon sharq falsafasida inson mohiyati.“ *Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 2024. in-academy.uz

10. Wikipedia. „Human Nature.“ Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2021 (yangilangan), 2022. plato.stanford.edu